

FELSEFİ KAVRAMLAR

✚ **A Posteriori:** Deneyim sonrası edinilen bilgi. (Deneyim, Empirik)

✚ **A Priori:** Deneyim öncesi akılla elde edilen bilgi. (Akıl, Mantık)

✚ **Refleksiyon (Refleksif):** Düşüncenin kendi üzerine düşünmesi. (İç gözlem, Kendi üzerine düşünme)

✚ **Rasyonel Olma:** Düşünce ve davranışlarda akıl ve mantığa uygun hareket etme durumudur. (Akıl, mantık)

✚ **Tümel Olma:** Genel ve evrensel olma. (Evrensellik, Genel)

✚ **Yığılımlı Olarak İlerleme:** Bilginin, önceki bilgiler üzerine eklenerek ve birikerek ilerlemesi sürecidir. Felsefede bu, düşüncenin doğrusal değil, tarihsel ve birikimli şekilde geliştiğini ifade eder. (Birikim, İlerleme)

✚ **Temellendirme:** Bir iddiayı gerekçe veya kanıtlarla desteklemek. (Gerekçe, Kanıt)

✚ **Argüman:** Bir düşünceyi temellendirmek, savunmak ya da doğruluğunu göstermek amacıyla oluşturulan, öncül ve sonuçlardan oluşan mantıksal bir akıl yürütme bütünüdür. Önergeler birbiriyle tutarlı şekilde düzenlenir; öncüller, sonucu gerekçelendirmek üzere sunulur. (Öncül, Sonuç, mantıksal bağlantı)

✚ **Safsata:** Mantıksal hata içeren yanıltıcı çıkarım. (Yanıltıcı, Mantık hatası)

✚ **Analoji:** Benzerlik kurarak yapılan çıkarım. (Benzerlik, Karşılaştırma)

✚ **Doğruluk:** Bir önermenin ya da bilginin, nesnel gerçekliğe uygun olması durumudur. (Anahtar: Uygunluk, Önerme, Gerçek)

✚ **Gerçeklik:** Bilinçten ve düşünceden bağımsız olarak var olan nesnel durum ya da olguların toplamıdır. (Anahtar: Nesnellik, Varlık, Olgu)

✚ **Ontoloji:** Varlığın yapısını ve doğasını sorgulayan felsefe dalı. (Varlık, Varoluş)

✚ **Fenomen:** Bilinçte beliren, deneyimlenen ve algı yoluyla ortaya çıkan şeydir. Dış dünyadaki bir nesne ya da içsel bir yaşantı, bilinçte nasıl görünüyorsa, fenomen odur. Gerçekliğin, zihinde ortaya çıkan görünüşüdür. (Deneyim, Görünen, bilinçte belirme)

✚ **Geist (Tin/Ruh):** Almanca kökenli bu kavram, özellikle Hegel'in felsefesinde, insanlık tarihini, kültürü ve düşünceyi anlamada temel bir rol oynar. Geist, sadece bireysel bilinç ya da ruhsal varlık değil; aynı zamanda toplumu, tarihi ve dünyayı dönüştüren evrensel akıl ve bilinçtir. Geist, bireyin içinde öz bilinç olarak başlar; zamanla ahlak, hukuk, sanat ve din gibi toplumsal kurumlarda somutlaşır, kültürü ve tarihi şekillendirir. Tarih, Hegel'e göre Geist'in kendi üzerine düşünmesi, kendini tanıması ve nihayetinde özgürlüğe ulaşması sürecidir. Geist, durağan bir ruh değil; kendisini sürekli aşan, çelişkileriyle yüzleşen ve gelişen bir düşünsel varlıktır. Bu yönüyle tarihin gerçek motoru, bireylerin değil, kendini gerçekleştiren evrensel aklın hareketidir. (evrenin aklı, tarihsel gelişim, özgürlük bilinci, kültürel ifade, öz bilinç)

✚ **İdea:** Platon felsefesinde, değişmeyen, zaman ve mekândan bağımsız, mükemmel ve gerçek varlık biçimleridir. Duyularla algıladığımız nesneler, bu ideaların yalnızca eksik ve geçici yansımalarıdır. Gerçek bilgi, ancak idealar dünyasına yönelmekle elde edilir. (Platon, değişmez öz, idealar dünyası, soyut model)

✚ **Öz:** Bir varlığı, o varlık yapan ve onu başka şeylerden ayıran değişmez, temel niteliktir. Öz, varlık değişse bile korunur; o varlığın kimliğini belirler. Örnek: Bir bıçağın kesici olması, onun özüdür. Sapı ahşap ya da plastik olabilir (ilenek), ama kesme işlevi olmazsa artık “bıçak” olmaz. (Değişmezlik, kimlik, ayırt edici özellik)

✚ **İlenek:** Bir varlığın özünden bağımsız olarak sahip olduğu, zamanla değişebilen geçici niteliklerdir. Örnek: Bir masanın tahta olması, kahverengi olması ya da üç ayaklı olması onun ilenekleridir. çünkü rengi değişebilir, ayak sayısı değişebilir.

✚ **Töz:** Bir varlığın, var olmak için başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, kendi başına var olabilen taşıyıcı temelidir. Varlığın geçici niteliklerini üzerinde barındıran ve onların değişmesine rağmen kendi varlığını sürdüren yapısıdır. Örnek: Bir insanın boyu, kilosunu, ten rengi değişebilir ama insan olarak varlığı devam eder. İşte bu değişmeyen, taşıyıcı varlık yönü onun tözüdür. Töz, *var olmak için başka şeye ihtiyaç duymayan* şeydir. Varlığın taşıyıcı iskeletidir. Öz, *o şeyin ne olduğunu* belirler. Varlığın tanımlayıcı kimliğidir. (Kalıcılık, bağımsız varlık, taşıyıcılık, değişmeyen temel)

✚ **Metafizik:** Fiziksel dünyanın ötesinde yer alan varlık, gerçeklik, neden, zaman ve ruh gibi temel konuları sorgulayan felsefe dalıdır. Görünenin ardındaki ilk nedenleri ve mutlak varlığı araştırır. (Fizik ötesi, varlık sorgusu, ilk ilke)

✚ **Epistemoloji:** Bilginin ne olduğunu, nasıl elde edildiğini, sınırlarını ve doğruluğunu inceleyen felsefe dalıdır. Hangi bilginin güvenilir olduğunu ve bilgiye nasıl ulaşıldığını sorgular. (Bilgi teorisi, doğruluk)

✚ **Tümel Uzlaşım:** Bir düşünce ya da bilginin, toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul görmesi durumudur. Doğruluğun ölçütü olarak ortak kabul ve genel uzlaşma esas alınır. (Ortak kabul, çoğunluk görüşü, toplumsal uzlaşma)

✚ **Öndeyide Bulunma:** Geleceğe dair tahminde bulunma. (Tahmin, Öngörü)

✚ **Paradigma:** Bir dönemde bilim insanlarının ya da düşünürlerin dünyayı açıklamak için kullandığı ortak kavramsal çerçeve, yöntem ve bakış açısıdır. Bilimsel araştırmalara yön veren temel modeldir. (Model, düşünsel kalıp, bakış açısı, bilimsel çerçeve, yöntem)

✚ **Doğrulanabilirlik:** Bir önermenin ya da bilginin, deney ve gözlem yoluyla test edilip doğru olduğunun gösterilebilme özelliğidir. Bilimsel bilginin geçerli sayılabilmesi için temel ölçütlerden biridir. (Deneyim, test edilebilirlik, gözlem, bilimsel ölçüt)

✚ **Yanlışlanabilirlik:** Bir önermenin, deneysel ya da gözlemsel verilerle çürütülebilir olmasıdır. Karl Popper'a göre, bir bilginin bilimsel olabilmesi için doğru olması değil, yanlışlanabilir olması gerekir. Bilim, kesin doğrular değil, test edilebilir ve çürütülebilir önermeler üretmelidir. (Popper, test edilebilirlik, çürütülebilirlik, bilimsel ölçüt, sınanabilirlik)

✚ **Kartezyen Düşünce:** René Descartes'ın, kesin bilgiye ulaşmak için sistemli şüpheyi temel alan ve akıllı ön plana çıkaran felsefi yaklaşımıdır. Bu düşünce biçimi, bilgiyi sağlam temellere oturtmak için hiçbir şeyi ön kabul olarak almamayı savunur. (Anahtar kelimeler: Descartes, metodik şüphe, akılcılık, kesin bilgi, kurucu düşünce)

✚ **Metodik Şüphe:** Doğru bilgiye ulaşmak için her şeyden şüphe etmek. Şüpheyi araç olarak kullanmak (Descartes, Sistematik şüphe)

✚ **Ödev Ahlakı:** Ahlaki değeri belirleyen şey, eylemin sonucunda elde edilen yarar değil, ahlaki yasaya saygı duyarak ödev gereği yapılmış olmasıdır. Kant'a göre gerçekten ahlaki bir davranış, yalnızca iyi niyetle, koşulsuz ve görev bilinciyle yerine getirilen eylemdir. (Kant, ödev bilinci, iyi niyet, ahlaki yasa, sonuçtan bağımsızlık, koşulsuz buyruk)

✚ **Nous:** Evrenin düzenini ve işleyişini sağlayan, maddi olmayan akılsal ilkedir. Antik Yunan’da özellikle Anaksagoras ve Aristoteles tarafından, evrendeki düzenin ve amaçlılığın kaynağı olarak düşünülür. İnsanda düşünme gücü, evrende ise kozmik düzenleyici akıl olarak yer alır. (Kozmik akıl, evrensel ilke, düzenleyici güç, düşünme yetisi)

✚ **Sanı (Doxa):** Kanıtlanmamış kanaat veya görüş. Platon’a göre sanı, geçici ve değişken olduğu için gerçek bilgiye ulaşmakta yetersizdir. (Kanaat, İnanç)

✚ **Teoloji:** Tanrı’nın varlığı, doğası, sıfatları ve evrenle ilişkisi gibi konuları sistemli ve bütünlüklü biçimde inceleyen disiplindir. Hem vahiy kaynaklı inançları hem de akla dayalı açıklamaları esas alır. Felsefeden farklı olarak teoloji, çoğunlukla dini metinleri temel alır, ancak rasyonel yorumlarla desteklenebilir. (Tanrı bilimi, İnanç)

✚ **Teleolojik Kanıt:** Evrendeki düzenden Tanrı’nın varlığına ulaşan kanıt. (Düzen, Amaç)

✚ **Kozmolojik Kanıt:** Evrenin var olduğu ve her varlığın bir nedeni bulunduğu gerçeğinden yola çıkarak, bu nedenler zincisinin dışında ve başlangıcında yer alan zorunlu, ilk neden olarak Tanrı’nın varlığını savunan kanıttır. Bu görüşe göre hiçbir şey kendiliğinden var olamaz, her şeyin bir sebebi vardır; bu da en sonunda Tanrı’ya dayanır. (Evren, nedensellik, ilk neden, zorunlu varlık, Tanrı)

✚ **Ontolojik Kanıt:** Tanrı’nın varlığını yalnızca düşünce ve kavram düzeyinde, yani mantıksal zorunluluk yoluyla temellendiren kanıttır. Bu görüşe göre, Tanrı “en mükemmel varlık” olarak tanımlandığında, var olmak onun tanımında zorunlu olarak bulunur; çünkü var olmamak, eksikliktir ve Tanrı eksik olamaz. İlk kez Anselmus, daha sonra Descartes tarafından savunulmuştur. (Mantıksal zorunluluk, mükemmel varlık, Tanrı)

✚ **Toplum Sözleşmesi:** Bireylerin, doğal durumdan çıkıp bir arada yaşayabilmek için karşılıklı hak ve yükümlülükler üzerinde anlaşarak siyasi otoriteyi oluşturdukları varsayımsal sözleşmedir. Bu kurgu, devletin meşruiyetini açıklamak için kullanılır. (Anlaşma, Devletin kökeni, Locke, Hobbes, Rousseau)

✚ **Ütopya:** Gerçekte var olmayan, ancak hayal edilen; adalet, eşitlik, barış ve düzen üzerine kurulu ideal toplum tasarımıdır. Ütopyalar, mevcut toplumsal sorunlara alternatif çözümler sunan düşünsel modellerdir. (İdeal toplum, düşsel düzen)

✚ **Distopya:** Baskıcı ve kötü toplum tasarımı. (Baskı, Olumsuz)

✚ **Estetik:** Sanat, güzellik ve beğeni üzerine düşünen; sanatsal deneyimin, estetik yargının ve güzelliğin doğasını sorgulayan felsefe dalıdır. Hem sanat eserlerini hem de insanın bunlara verdiği tepkileri inceler. (Güzellik, sanat felsefesi)

✚ **Estetik Obje:** Estetik deneyimin konusu olan nesne veya eser. (Sanat eseri)

✚ **Estetik Yargı:** Bir objenin güzelliğine dair değerlendirme. (Güzellik değerlendirmesi)

✚ **Alımlayıcı:** Sanat eserini algılayan kişi. (İzleyici, Okuyucu)

✚ **Altın Orta:** Aristoteles'e göre ahlaki erdem, iki uç (aşırılık ve eksiklik) arasında yer alan ölçülü ve dengeli davranış biçimidir. Altın Orta, her durumda ne fazla ne de eksik olanı seçerek uygun ve erdemli olanı yapma ilkesidir. (Anahtar kelimeler: Aristoteles, ölçülülük, denge, aşırılıklardan kaçınma)

✚ **Patristik Felsefe:** Hristiyan inançlarını savunmak ve temellendirmek amacıyla Kilise Babaları tarafından geliştirilen, felsefeyle teolojiyi buluşturan ilk dönem Hristiyan felsefesidir. (Kilise Babaları, erken Hristiyanlık)

✚ **Apoloji:** Savunma amaçlı konuşma veya yazı. (Savunma)

✚ **Apolojitik Felsefe:** Dini inançları akıl ve felsefi argümanlarla savunmayı amaçlayan düşünce geleneğidir. Özellikle erken Hristiyanlık döneminde, Kilise Babalarının putperest eleştirilere karşı imanı rasyonel temellere oturtmak için geliştirdikleri savunucu yazılar ve söylemlerle öne çıkar. (Savunma felsefesi, erken Hristiyanlık)

✚ **Skolastik Felsefe:** Orta Çağ'da kilise okullarında gelişen, dini inançları akıl yoluyla temellendirmeye çalışan sistemli felsefe anlayışıdır. Genellikle dogmatik olup, kutsal metinleri sorgulamadan kabul eder; amacı, inancı akla uydurmak değil, akli inanca hizmet ettirmektir. (okul felsefesi)

✚ **Arkhe:** Evrenin veya varlığın ilk kaynağı. (İlk madde, Köken)

✚ **Güç İstenci:** Nietzsche'ye göre yaşamın temel itici gücüdür; insanın yalnızca hayatta kalma değil, egemen olma, üstünlük kurma ve kendini aşma arzusudur. Biyolojik bir içgüdüden öte, yaratıcı ve dönüştürücü bir güçtür. (Nietzsche, iktidar arzusu, kendini aşma)

✚ **Fenomen ve Numen Ayrımı:** Kant'a göre fenomen, zihnimizin uzay ve zaman aracılığıyla algıladığı görünen dünyadır; numen ise şeylerin zihinden bağımsız, kendinde olan gerçekliğidir. İnsan yalnızca fenomenleri bilebilir; numen ise düşünülür ama asla doğrudan bilinemez. Bu ayrım, insan bilgisinin sınırını çizer. (Kant, görünen–kendinde şey)

✚ **Aydınlanma:** 18. yüzyılda ortaya çıkan; akıl, bilim, özgürlük ve eleştirel düşünceyi merkeze alarak geleneksel otorite, dogma ve kör inancı sorgulayan kültürel ve entelektüel harekettir. Bireyin kendi aklıyla düşünmesi ve toplumu ilerletmesi temel ilkelerindendir. (Akıl, Eleştirel düşünce)

✚ **İsyan Ahlakı:** Nurettin Topçu'ya göre isyan, yıkıcı bir başkaldırı değil, ahlaki ve metafizik bir direniş biçimidir. İsyan ahlakı, bireyin adaletsizliğe, zulme ve kötülüğe karşı vicdanen başkaldırmasını, hakikati savunmasını ve içsel bir manevi sorumlulukla hareket etmesini ifade eder. Bu isyan, öfke ya da şiddet değil; ahlaki bir duruş, sabır ve fedakârlıkla yoğrulmuş bir direniştir. (Ahlaki direniş, Vicdan, Sorumluluk)

✚ **Aksiyoloji:** Değerleri, özellikle ahlaki, estetik ve kültürel değerleri konu alan felsefe dalıdır. Neyin iyi, doğru, güzel veya değerli sayılması gerektiğini sorgular ve değerlere ilişkin yargıların temellerini araştırır. (Değer teorisi)

✚ **İdoller:** Francis Bacon'a göre, insan zihnini sistemli düşünmekten alıkoyan ve doğru bilgiye ulaşmayı engelleyen önyargılar, alışkanlıklar ve yanlış kabullerdir. Bu zihinsel sapmalar, doğayı olduğu gibi anlamamıza engel olur. (Bacon, yanlış, önyargı, zihinsel engel)

✚ **Mimesis:** Sanatın doğayı taklit etmesi. (Taklit, Sanat)

✚ **Maiotik:** Sokrates'in, karşısındaki kişiye soru-cevap yöntemiyle kendi bilgisini keşfettirmeye dayanan öğretme yöntemidir. Bilgiyi aktarmak yerine, kişinin zihnindeki doğruları doğurtmayı amaçlar; bu yönüyle felsefede doğurtma sanatı olarak bilinir. (Sokrates, doğurtma yöntemi)
